

Grażyna Wiśniewska

Jan Brzechwa „Kłótnia rzek”

Projekt kilkugodzinnych zajęć edukacyjnych

Polonijne Centrum Nauczycielskie w Lublinie

„Kłótnia rzek” znakomicie nadaje się do wędrówek „palcem po mapie” Polski, bowiem bohaterkami wiersza Brzechwa czyni najważniejsze rzeki i – poza Skawą i Solą – przeważnie ich najdłuższe dopływy (przeważnie, bo od Nysy – lewego dopływu Odry – dłuższy jest tylko Bóbr [270 km], od Bzury i Nidy – lewych dopływów Wisły – dłuższe są tylko Brda [238 km] i Pilica [342 km], a od Skawy, Soli i Raby – prawych dopływów Wisły – Drwęca [253 km], Dunajec [247 km] i Wisłoka [164 km]). Będziemy „podróżować” wzdłuż nich, „zatrzymując się” w miastach, które znajdziemy na trasie, a jeśli poziom zaawansowania językowego uczniów pozwoli, wskażemy także najciekawsze atrakcje turystyczne naszych bohaterek. Wiersz zatem potraktujemy jako materiał do ćwiczeń językowych, wprowadzających elementy geografii na lekcje języka polskiego. Będziemy kształcić i doskonalić uczniowskie sprawności językowe: rozumienia ze słuchu i czytania ze zrozumieniem tekstu, mapy (fizycznej i samochodowej) i wykresu, umiejętności wykorzystania wielu informacji na określony temat.

Cel ogólny: kształcenie i doskonalenie umiejętności językowych w oparciu o tekst literacki, oswajanie z geografją Polski

Wymagania edukacyjne:

Uczniowie

1. rozumieją wiersz Jana Brzechwy „Kłótnia rzek”
2. wymieniają i wskazują na mapie kilka rzek i miast Polski
3. określają i porównują wielkości

Ćwiczenia poprzedzające słuchanie wiersza Jana Brzechwy „Kłótnia rzek”, których celem jest skupienie uwagi uczniów na temacie

1. Dobrym wstępem do wiersza, osławającym z mapą, w którym pojawiają się nazwy dwóch rzek, biorących udział w późniejszej kłótni, jest tekst (tu znacznie skrócony i uproszczony), mówiący o sieci rzecznej Polski¹. Ponieważ wszystkie zawarte w nim informacje można pokazać na mapie, a liczby napisać na tablicy, nie powinien sprawiać uczniom kłopotów. Czytanie (lub opowiadanie), połączone z wizualizacją treści, jest znakomitym ćwiczeniem kształcącym i doskonalącym umiejętność rozumienia ze słuchu.

Najdłuższe rzeki Polski to Wisła i Odra. Źródła Wisły są w Karpatach. Wisła ma 1047 km. Źródła Odry są w Sudetach na terenie Czech. Odra ma 854 km.

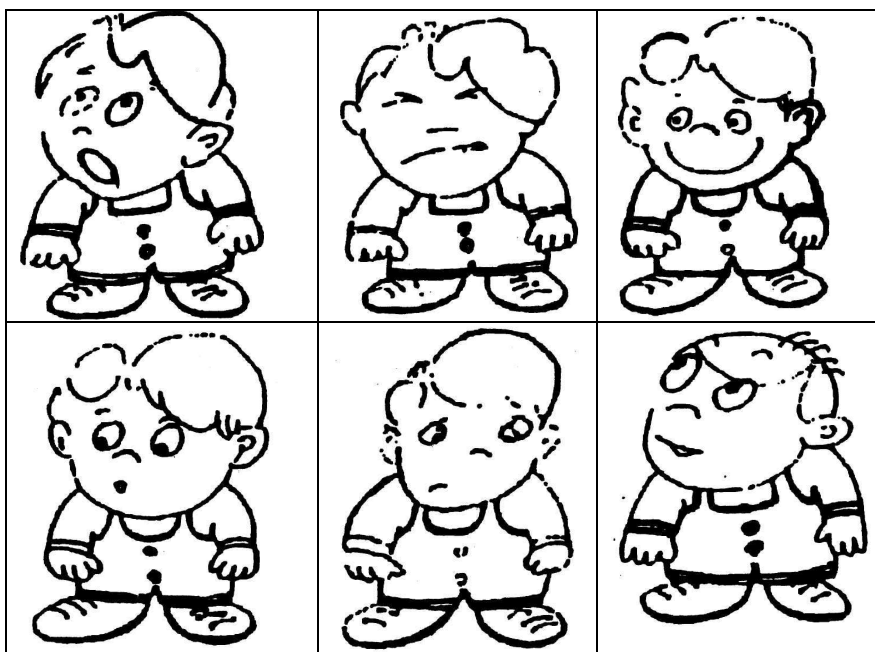
Najdłuższe rzeki Polski mają wspólne cechy: źródła mają w górach, płyną z południa na północ przez całą Polskę, wpadają do Morza Bałtyckiego, nad Wisłą i Odrą leżą największe miasta.

2. *Jak nazywają się najdłuższe rzeki w kraju, w którym mieszkasz?* – pytamy. Oczywiście, dysponujemy mapą, np. Białorusi czy Belgii.

Ćwiczenia towarzyszące słuchaniu wiersza, których celem jest utrzymanie koncentracji, pobudzenie motywacji i wytworzenie celu słuchania

3. Mówimy wiersz, pokazując rzeki na mapie.

4. By sprawdzić rozumienie treści wiersza, możemy zapytać: *Co robią rzeki w wierszu? Jaki mają powód kłótni? Jak kończy się kłótnia rzek?* Możemy poprosić, by spośród ilustracji różnych emocji uczniowie wybrali te, które pokazują emocje bohaterów wiersza:

5. Przed wysłuchaniem tekstu po raz drugi uczniowie otrzymują zadanie: *Po przeczytaniu wiersza będę oczekiwać od was odpowiedzi na pytanie, ile rzek występuje w wierszu?*

¹ K. Harasimiuk, J. Rodzoń, Geografia Polski. W kraju ojców, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004, s. 66–70.

Ćwiczenia po wysłuchaniu wiersza, sprawdzające globalne rozumienie tekstu (jego ogólnego sensu) i szczegółowe rozumienie, świadczące o dobrej koncentracji i pamięci

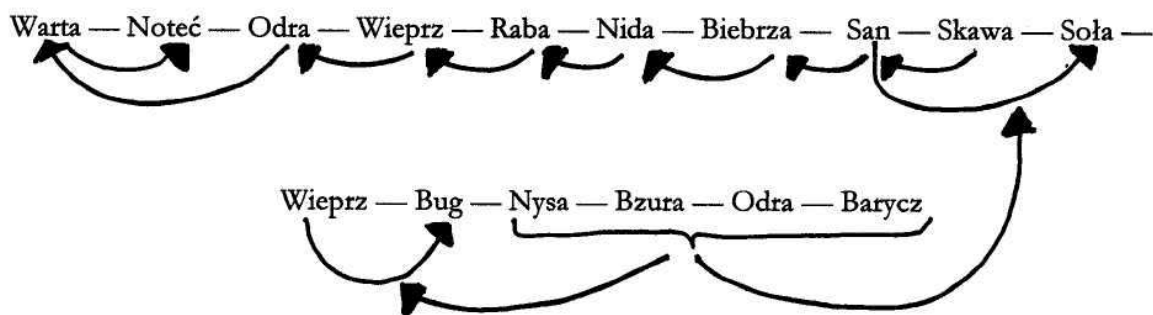
6. A zatem: *Ile rzek występuje w wierszu?* (na to pytanie uczniowie zawsze mają wiele odpowiedzi...); *Kto zapamiętał najwięcej nazw rzek?* Przywołujemy nazwy, zapisując je na oddzielnych paskach papieru; te przytwierdzamy do tablicy, by móc je swobodnie przesuwać. Wspólnie określamy rodzaj rzeczowników, np. (ż) Biebrza, (m) San. Uczniowie na pewno zauważą, że większość nazw rzek, bo aż jedenaście, jest rodzaju żeńskiego (ciekawostka: na około 170 nazw polskich rzek tylko 21 jest rodzaju męskiego).

Być może ułatwieniem będzie przywoływanie nazw rzek na określone litery, a więc: rzeki na literę B, rzeki na literę N, itd.

Dopiero teraz uczniowie otrzymują teksty. Zakreślają wszystkie nazwy rzek, sprawdzając jednocześnie, których nazw nie zapamiętali. Uzupełniamy spis na tablicy (zwracamy uwagę na rzekę *Barycz* – w wierszu pojawia się nieprawidłowa nazwa: Barycza). Tak oto wspólnie przygotowaliśmy ćwiczenie: *Kto z kim się kłóci?* (ponieważ rzeki zachowują się jak ludzie, będziemy pytać: **Kto z kim** się kłóci?; taka uwaga jest konieczna, bo przecież tylko w wierszu Brzechwy o San czy Noteć zapytamy: **kto?** zamiast: co?), polegające na odczytaniu relacji w wierszu. Budując zdania, utrwalamy liczbę pojedynczą narzędnika rzeczowników rodzaju męskiego (zawsze końcówka -em) i żeńskiego (zawsze końcówka -ą):

Odra	klóci się (z kim? z czym?)	z Wartą
Wieprz	klóci się	
Raba	klóci się	z Wieprzem
Nida	klóci się	
Biebrza	klóci się	
San	klóci się	
Skawa	klóci się	
San	klóci się	
Wieprz	klóci się	
Nysa		
Bzura	klóćą się	
Odra		
Barycz		

Odczytywane relacje przedstawiamy jednocześnie na schemacie. Wykonane ćwiczenie może wyglądać tak:

Na schemacie wyraźnie widać, że nie wszystkie rzeki klóć się, bo przecież o Noteci i Narwi bohaterki tylko mówią.

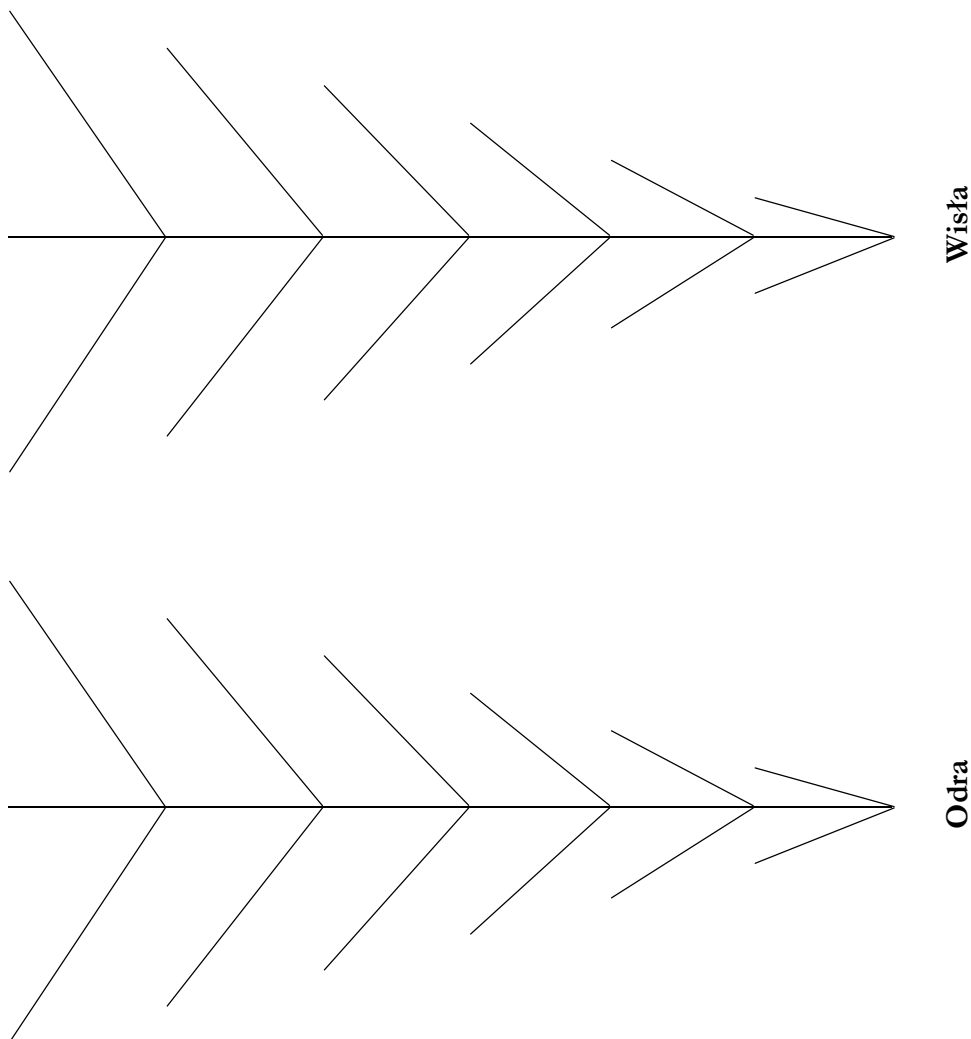
7. Nazwy rzek uczniowie utrwalają, rozwiązując eliminatkę. Końcowe hasło zadania przypomina ponadto nazwisko autora i tytuł wiersza.

Eliminarka. Poszukaj bohaterek wiersza poziomo → i pionowo ↓. Z pozostałych liter odczytaj hasło.

J	B	I	E	B	R	Z	A	O	S	A	N
B	A	S	O	Ł	A	N	R	D	K	W	I
Z	R	B	U	G	B	A	E	R	A	I	D
N	Y	S	A	W	A	R	T	A	W	E	A
C	C	H	N	O	T	E	Ć	W	A	P	A
B	Z	U	R	A	K	W	Ł	Ó	T	R	N
I	A	R	W	I	S	Ł	A	Z	E	Z	K

8. Ponieważ przywołaliśmy tytuł wiersza, szukamy w tekście wyrazów bliskoznacznych do *klótni*. Będą to: *posprzeczwały się*, a więc *sprzeczka*, *trwały w gniewie* i *złwada*.

9. Uczniowie szukają rzek na mapie fizycznej. Podpowiadamy, by poszukiwania rozpoczęli od Wisły i Odry, wszak już wiedzą, że są to dwie najdłuższe rzeki Polski. Wędrując „palcem po mapie” odkrywają, że wszystkie pozostałe są albo dopływami (lewymi i prawymi) Wisły, albo dopływami (lewymi i prawymi) Odry, a czasem dopływami dopływów tychże, jak w przypadku Noteci oraz Biebrzy i Bugu. Swoje odkrycie umieszczają na dwóch *rybich szkieletach*, w naturalny sposób – jak sądzę – nawiązujących do tematu (liczba „ości” podyktowana jest liczbą występujących w wierszu prawych dopływów Wisły; uczniowie sami będą decydować, ile z nich i po której stronie ma Odra, ile Wisła):

Podkreślam, że celem nie jest doprowadzenie do zapamiętania przez uczniów, która rzeka jest jakim (prawym, lewym) dopływem której rzeki, a jedynie osvajanie z mapą i czytanie mapy, utrwalające użycie narzędnika i dopełniacza w konstrukcjach typu:

Nida jest **lewym dopływem Wisły**.

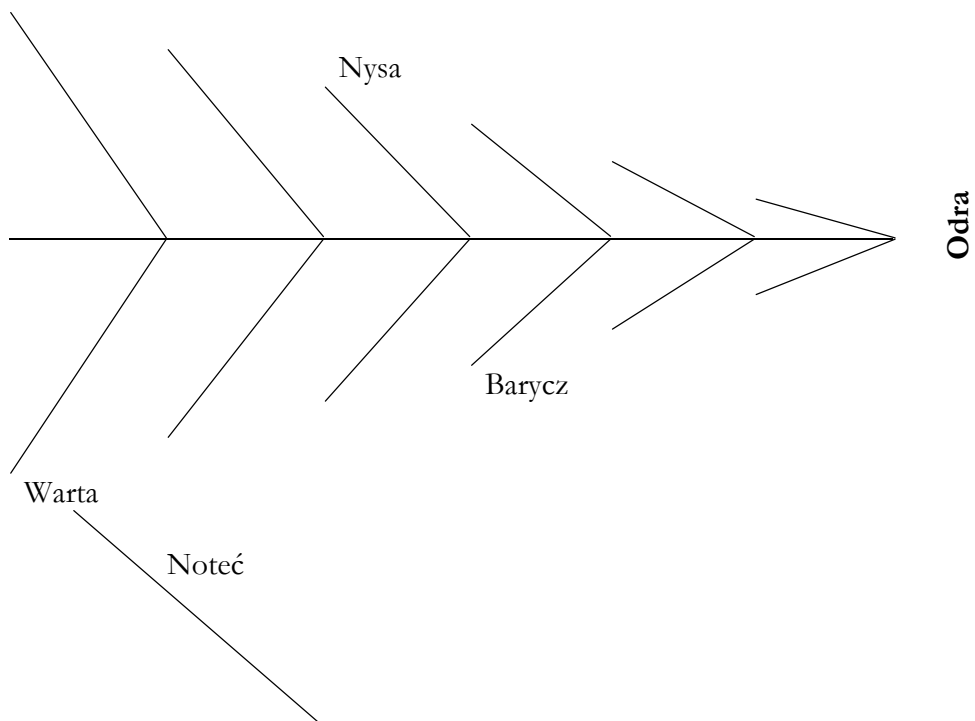
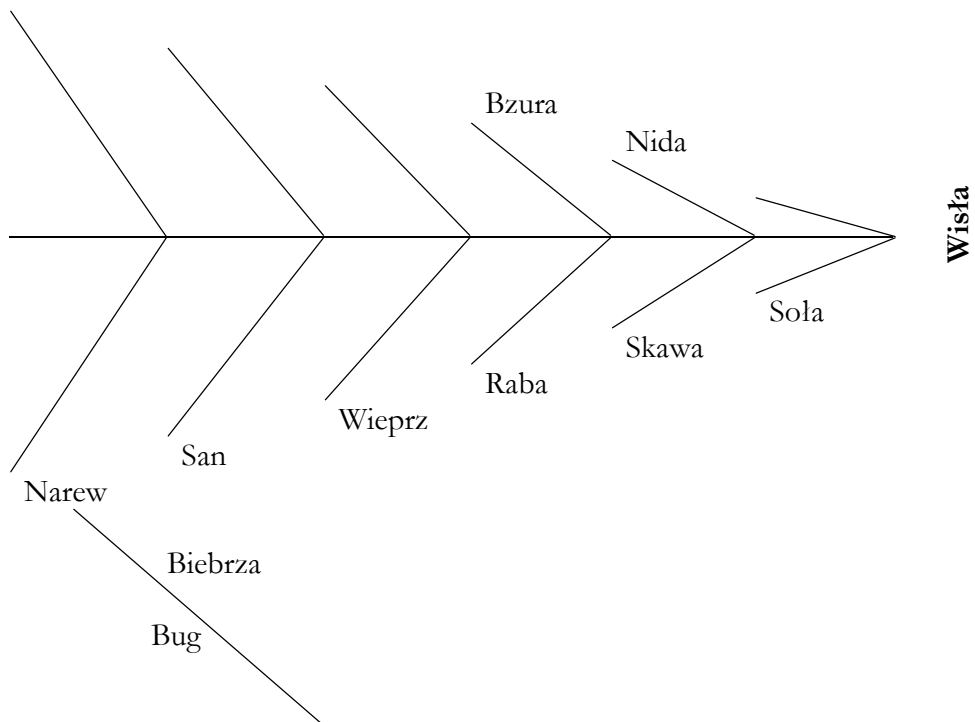
Narew jest **prawym dopływem Wisły**.

Biebrza jest prawym dopływem Narwi.

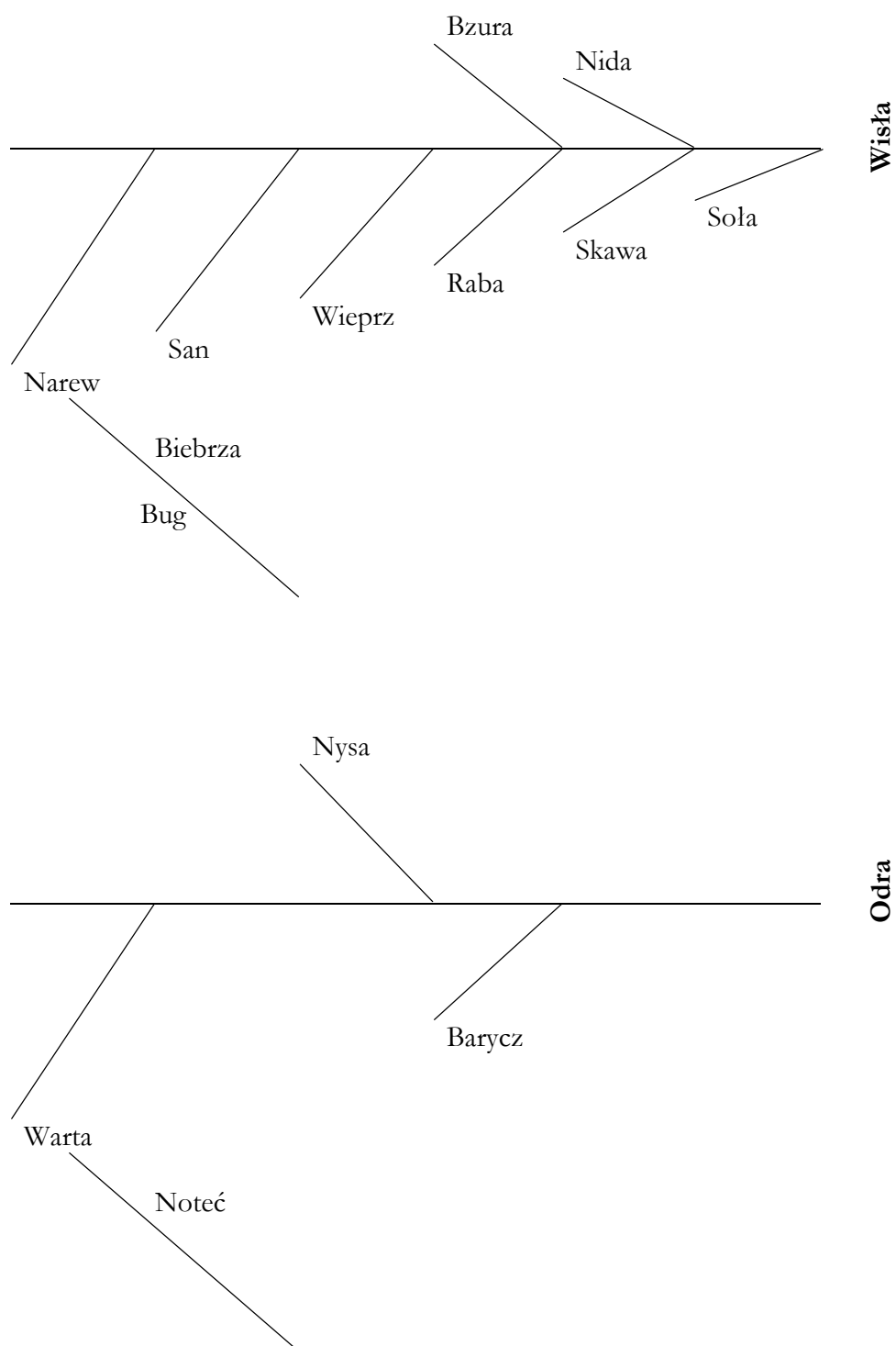
Bug jest lewym dopływem Narwi.

Nysa jest lewym dopływem Odry.

Rybie szkielety mogłyby wyglądać tak:

albo tak:

10. Wykres, przedstawiający długość rzek z wiersza J. Brzechwy (patrz: dodatek; ciekawe, który wykres uczniowie uznają za trudniejszy), traktujemy jako materiał do ćwiczeń, w których doskonalimy:

— stopniowanie przymiotników *krótki (-a)* i *długi (-a)* w zdaniach typu:

Soła jest **krótka**.

Soła jest *krótsza* od Skawy.

Soła jest *krótsza* niż Skawa.

Soła jest *najkrótsza*.

D. liczby pojedynczej

M. liczby pojedynczej

Skawa jest *krótka*.

Skawa jest *krótsza* od Raby.

Skawa jest *krótsza* niż Raba.

Skawa nie jest *najkrótsza*.

D. liczby pojedynczej

M. liczby pojedynczej

Raba jest *krótsza* od Baryczy.

Raba jest *krótsza* niż Barycz.

Barycz jest *krótsza* od Nidy.

Barycz jest *krótsza* niż Nida, itd.

D. liczby pojedynczej

M. liczby pojedynczej

D. liczby pojedynczej

M. liczby pojedynczej

Odra jest **długa**.

Odra jest *dluższa* od Warty.

Odra jest *dluższa* niż Warta.

Odra nie jest *najdluższa*.

D. liczby pojedynczej

M. liczby pojedynczej

Wisła jest *długa*.

Wisła jest *najdluższa*.

Warta jest *dluższa* od Bugu.

Warta jest *dluższa* niż Bug.

Bug jest *dluższy* od Narwi.

Bug jest *dluższy* niż Narew, itd.

D. liczby pojedynczej

M. liczby pojedynczej

D. liczby pojedynczej

M. liczby pojedynczej

— konstrukcję **zdan**a złożonego **współrzędnie** ze **spójnikiem** *ale*, **wyrażającego przeciwieństwo** (kontrast, odmiennosć treści), np.

Wieprz jest krótszy od Noteci, ale dłuższy od Nysy.

Narew jest krótsza od Bugu, ale dłuższa od Sanu.

Nida jest dłuższa od Baryczy, ale krótsza od Biebrzy.

Warta jest dłuższa od Bugu, ale krótsza od Wisły.

Ćwiczenie może polegać na uzupełnianiu luk nazwami rzek, np.:

Wieprz jest krótszy od Noteci, ale dłuższy od

Narew jest krótsza od Bugu, ale dłuższa od

Nida jest dłuższa od Baryczy, ale krótsza od

Warta jest dłuższa od Bugu, ale krótsza od

— **liczebniki główne (setki)** w **mianowniku** w zdaniach typu:

Soła ma **mniej niż sto** kilometrów.

Skawa ma **mniej niż sto** kilometrów.

Raba ma **więcej niż sto** kilometrów.

Raba ma **ponad sto** kilometrów.

Długość Raby (D.) **przekracza sto** kilometrów.
itd.

Nysa ma **więcej niż dwieście** kilometrów.
Nysa ma **ponad dwieście** kilometrów.
Długość Nysy (D.) **przekracza dwieście** kilometrów.

Nysa ma **mniej niż trzysta** kilometrów.
Noteć ma **więcej niż trzysta** kilometrów.
Noteć ma **ponad trzysta** kilometrów.
Długość Noteci (D.) **przekracza trzysta** kilometrów.

Noteć ma **mniej niż czterysta** kilometrów.
San ma **więcej niż czterysta** kilometrów.
San ma **ponad czterysta** kilometrów.
Długość Sanu (D.) **przekracza czterysta** kilometrów.

San ma **mniej niż pięćset** kilometrów.

San ma **mniej niż sześćset** kilometrów.

Bug ma **więcej niż siedemset** kilometrów.
Bug ma **ponad siedemset** kilometrów.
Długość Bugu (D.) **przekracza siedemset** kilometrów.

Warta ma **więcej niż osiemset** kilometrów.
Warta ma **ponad osiemset** kilometrów.
Długość Warty (D.) **przekracza osiemset** kilometrów.

Warta ma **mniej niż dziewięćset** kilometrów.

Wisła ma **więcej niż tysiąc** kilometrów.
Wisła ma **ponad tysiąc** kilometrów.
Długość Wisły (D.) **przekracza tysiąc** kilometrów.

11. Sięgamy po mapę samochodową. Tym razem „podróżujemy” wzdłuż rzek, „zatrzymując się” w miastach, które znajdujemy na trasie. Ćwiczymy użycie przyimka *nad* (tworzącego z rzeczownikiem wyrażenia lokalizujące coś w pobliżu czegoś) z narzędnikiem² i przyimka *przez* (tworzącego z rzeczownikiem relacje przestrzenne) z biernikiem. w konstrukcjach *nad... leży...* (... *leży nad...*), *przez... płynie...* (... *płynie przez...*), np.

Nad Wisłą leży Kraków (Sandomierz, Warszawa, Płock, Bydgoszcz, Toruń).
Kraków (Sandomierz, Warszawa, Płock, Bydgoszcz, Toruń) **leży nad Wisłą**.
Przez Kraków (Sandomierz, Warszawa, Płock, Bydgoszcz, Toruń) **płynie** Wisła.
Wisła **płynie przez Kraków** (Sandomierz, Warszawa, Płock, Bydgoszcz, Toruń).

Każde zdanie jest odpowiedzią na inne pytanie (Które miasto leży nad Wisłą?; Na którą rzeką leży Kraków?; Która rzeka płynie przez Kraków?; Przez które miasto płynie Wisła?), chociaż każde zdanie zawiera taką samą informację. Od pytania zależy szyk wyrazów w zdaniu – odpowiedzi.

² lub biernikiem, np. w zdaniu: Burza nadciąga nad miasto.

12. Wykorzystując wszystkie informacje, wspólnie opisujemy wybraną rzekę, np.:

Biebrza jest lewym dopływem Narwi. Rzeką jest krótsza od Nysy, ale dłuższa od Raby, Nidy i Baryczy. Ma mniej niż dwieście kilometrów. Długość Biebrzy przekracza sto kilometrów. Płynie przez Odolanów, Milicz i Żmigród. W wierszu Jana Brzechwy klóci się z Nidą.

Możemy zaproponować zabawę *Jak się nazywa ta rzeka?* Otóż wykorzystując wszystkie informacje, uczniowie układają zagadki dla kolegów (oczywiście, ukrywając nazwę rzeki), np.:

Jest prawym dopływem Wisły. Jest krótsza od Noteci, ale dłuższa niż Nysa. Ma ponad 300 kilometrów. Leży nad nią Krasnystaw. W wierszu Brzechwy klóci się z Bugiem.

Jestem... To z kolei zabawa, w której uczniowie wchodzą w role rzek, np. Bzury. Polecenie brzmi: *Bżuro, wykorzystaj wszystkie informacje o sobie. Pochwal się.* Oto przykład:

Jestem lewym dopływem Wisły. To najdłuższa rzeki Polski. Nazywam się Bzura. Mam ponad 100 kilometrów. Jestem dłuższa od Baryczy, Soli, Skawy, Biebrzy, Nidy i Raby.

Riposta Nysy mogłaby być następująca:

Jesteś dłuższa od Baryczy, Soli, Skawy, Biebrzy, Nidy i Raby, ale krótsza od Nysy. Ja nazywam się Nysa. Mam ponad 200 kilometrów.

13. I na koniec humorystyczna zagadka, doskonale korespondująca z „Kłótnią rzek” (na podstawie: J. Brzechwa, *Gdyby rzeki i jeziora*):

Co by było, gdyby wszystkie rzeki
Zlać w ogromną jedną głąb?
Odpowiedź: toby był plusk.

Wyobrażam sobie, że teraz uczniowie wchodzą w role autorów przewodników i przygotowują informacje o atrakcjach turystycznych miejsc, które „odwiedzili” (może metodą projektu?).

Jan Brzechwa, *Kłótnia rzek*

Jaki powód rzeki miały, Że się nagle posprzeczały* I jak długo trwały w gniewie, Tego nikt naprawdę nie wie. Ponoć* pierwsza rzekła* Warta, Że jest Noteć nic niewarta, Warcie na to rzekła Odra, Że jest głupia i niedobra. Wtedy padły słowa Wieprza: – Sama też nie jesteś lepsza! Wieprza znów skarciła* Raba: – Oby cię wypła żaba! Na to się odezwie Nida: – Tobie samej też się przyda!	*pokłóciły się *podobno, zdaje się, jak mówią *upomniwała, udzieliła nagany, zgaña	*powiedziała
---	--	--------------

Biebrza na to rzecz grzecznie:
– Mówisz, rzeko, nedorzecznie*.
Jak nie skoczy San na Biebrzę:
– Sama wciąż u Narwi żebrze*,
A dla innych – nielaskawa*!
– San, a głupi! – rzekła Skawa.
I tak trwały klótnie długie

*głupio, niemądrze, bez sensu

*bardzo o coś prosi
*nieprzyjazna, nieprzychylna, nieżyczliwa, niechętna,
niedobra, zła

Sanu z Solą, Wieprza z Bugiem,
Ledwie coś tam powie która,
A już Nysa, a już Bzura,
A już Odra czy Barycza
Wszystkie wady jej wylicza.

To się tak sprzykrzyło* Wiśle,
Że im rzekła po namyśle:
– Drogie rzeki, biorąc ściśle,
Waszych słów naprawdę szkoda
Przecież to jest wszystko woda!
Jednakowy los nas czeka,
W morze wpadnie każda rzeka.
Gdy tak rzekła mądra Wisła,
Cała zwada zaraz prysła.

*znudziło się, miała dosyć

